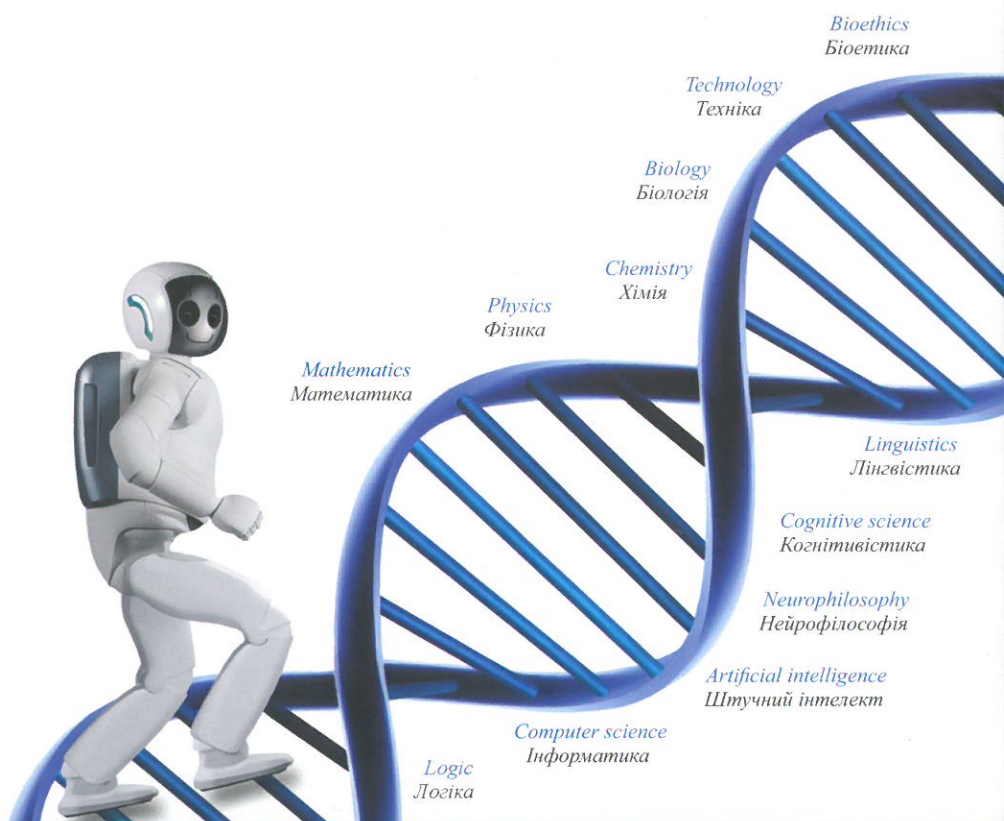

АНТОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ, *або усмішка ASIMO*

АНТОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ.

ФІЛОСОФІЯ ТЕХНІКИ

Філософія техніки є сучасним напрямом філософських досліджень, що займається осмисленням сутності техніки та її впливу на природу, людину і суспільство. Основоположником цього напрямку є німецький філософ Ернст Капп, який 1877 р. опублікував у Брауншвейгу працю «Основи філософії техніки». Філософські уявлення про предметне поле досліджень у сфері техніки суттєво розвинули Ф. Дессауер, М. Вебер, М. Гайдеггер, Р. Арон, Г. Маркузе, Р. Мертон, Ж. Еллюль, Дж. Бернал, Л. Мемфорд, Д. Белл, Е. Фінберг та ін. Ключовими питаннями філософії техніки є такі: що таке техніка; як співвідносяться техніка і наука, техніка і технологія, філософія техніки і філософія науки; яким є онтологічний та епістемологічний статус артефактів; що є джерелом формування технічного знання; як техніка впливає на внутрішній світ людини, моральні якості, спосіб її існування, розвиток людської цивілізації тощо.

Техніку (від давньогр. τέχνη – мистецтво, майстерність, уміння) у вузькому значенні можна визначити як сукупність сконструйованих засобів діяльності, за допомогою яких людина виконує поставленні завдання, а в широкому – як особливу форму утвердження суб'єктивних людських здатностей в об'єктивному навколишньому світі, для якої характерне підпорядкування хаотичного й безконечного впорядкованому й скінченному. Поняття техніки потрібно відрізняти від поняття технології – способу застосування техніки чи людських знань у конкретних галузях. Зазначимо, що в англійській мові обидва терміни позначають словом «technology», що породжує термінологічну плутанину.

Історію техніки й технічних наук поділяють на чотири етапи. На першому етапі – донауковому – техніка практично тотожна зі

знаряддями праці, а технічні знання – зі способом їх виготовлення й застосування у виробничій діяльності. Технічні знання тоді ще не стали невід’ємним елементом наукових, оскільки сама наука не до кінця розуміла свої мету і завдання, мала слабо розвинуту методологічну, емпіричну й теоретичну основи. На другому етапі розвитку технікознавства відбувся процес перетворення технічних знань на наукові (друга половина XV ст. – 70-ті роки XIX ст.). Стало зрозумілим, що розвиток нових технічних засобів, попри знання їхніх конкретних техніко-виробничих характеристик, неможливий без урахування даних науки, яка за цей час стрімко еволюціонувала й стала одним із провідних чинників суспільного поступу, засобом матеріального збагачення й поліпшення умов існування окремої людини. На третьому етапі розвитку технічних знань – класичному (70-ті роки XIX – середина XX ст.) – наукові й технічні знання стали необхідним, систематичним чинником розвитку виробництва. Стали чітко окресленими предмет і метод науково-технічного знання, його взаємодія з природознавством. У цей час під впливом процесів диференціації науково-технічних знань з’явилася низка нових технічних наук, різних за ступенем узагальнення і рівнем теоретизації, поняттєвим і термінологічним апаратом, засобами, методами й методологією. Однак така диференціація науки деякою мірою неефективна, оскільки сама наука, як і природа, є цілісною й потребує комплексного, системного підходу. Тому в науково-технічному знанні активізувалися інтегративно-узагальнювальні тенденції й відбувся перехід до четвертого етапу розвитку технікознавства, який триває з середини 50-х років XX ст. і дотепер. Сутність цього періоду визначає науково-технічна революція, характерними рисами якої є автоматизація, хімізація і біологізація виробництва, оволодіння новими джерелами енергії, освоєння космосу, біогенна інженерія, всеохопна комп’ютеризація нашого життя, диференціація й інтеграція науки, пришвидшення темпів розвитку науки і техніки.

Поряд із розвитком техніки швидкими темпами розвивалося технікознавство як особлива сфера пізнавальної діяльності, розгалужена в системі засобів, ресурсів, завдань і результатів техніч-

них наук. Технічне знання можна визначити як «предметний вияв унікальної здатності на основі власного мислення формувати цілі та реалізовувати, матеріалізувати їх у конструктивній, предметно-перетворювальній діяльності»¹. Технічне знання забезпечує той перехід від реального світу до світу теоретико-гіпотетичних конструкцій, у якому людина може «трансцендентувати», тобто вийти за межі своєї суб’єктивності й долучитися до світу даного, об’єктивного, незалежного від неї.

Стрімкий розвиток науки і техніки в наш час Елвін Тоффлер характеризує як технологічну революцію («третю хвилю»), що прийшла на зміну аграрній («першій хвилі») та промисловій революціям («другій хвилі»). У період першої хвилі – аграрної – розвивалося сільське господарство, яке стало головним чинником повільного, але перманентного економічного й суспільного поступу. У період другої хвилі – промислової – відбулася уніфікація виробничих процесів, головними засобами виробництва стали промислові будівлі, машини та обладнання. Сутність технологічної революції полягає у переорієнтації традиційних способів виробництва. За нових реалій процес виготовлення матеріальних благ стає максимально орієнтованим на врахування фізичних, психологічних, етичних потреб людей, на створення екологічно безпечної продукції у замкнутих безвідхідних виробничих циклах. Процес виробництва стає максимально автоматизованим і комп’ютеризованим. Загалом роль комп’ютерної техніки й новітніх технологій у процесі зміни нашого суспільства сьогодні годі переоцінити. Вони змінюють наше уявлення про способи спілкування (мобільний зв’язок, соціальні мережі), можливості отримання інформації (Інтернет-пошуковики), повністю реорганізують наш побут, уявлення про роботу, економічні, політичні, екологічні, соціальні, етичні завдання, які стоять перед людством. Завдяки розвитку науки й техніки відбувається становлення постіндустріального суспільства, яке означає перехід від товарови-

¹ Мельник В. П. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз. – С. 12.

робничої сфери до сфери послуг, провідну суспільну інноваційну роль науково-теоретичних знань, перевагу професійно-технічного класу, створення нових інтелектуальних технологій у різних галузях суспільного життя. Основу такого суспільства, у тому числі й політичної сфери, як гадає Д. Белл, визначатимуть наукові кадри. За нових реалій керівниками просто зобов'язані бути високоосвічені професіонали. У цьому разі можна буде говорити про побудову меритократії – суспільства, де при владі інтелектуальна еліта, здатна швидко і якісно генерувати нове знання, вирішувати нагальні проблеми і стратегічні питання.

Загалом перспектива побудови меритократичного суспільства є доволі оптимістичною. Вона апіорі допускає такий сценарій прогресу науки й техніки, за якого вони самі здатні будуть подолати всі негативні наслідки свого впливу на природу, людину і суспільство. А серед таких наслідків – і забруднення довкілля, і узалежнення людини від технічних винаходів, і можливість виникнення глобальних техногенних катастроф, у тому числі в результаті застосування ядерної зброї, кількість якої сьогодні є більш ніж достатньою для того, щоб знищити не лише все людство, а й усе живе на Землі. Та чи не найбільш загрозливим може бути вплив техніки на сферу духовності. Поступове збайдужіння людини до долі інших людей, перехід духовного зв'язку як основи інтерсуб'єктивної комунікації на матеріальну основу, раціоналізація життя, що нівелює сферу моралі, фальшива фамільярність, матеріалізація ідеалів, кількісний підхід до будь-якої якості, отождолення себе з нав'язаним суспільством способом буття, звикання до нього і зневіра в себе – усі ці й багато інших проблем духовності лише загострилися в час науково-технічного прогресу, а шляхів їх подолання наразі не видно.

Тому виключати песимістичний сценарій суспільного поступу за умов науково-технічного прогресу також не можна. Адже змінюється техніка, проте, як бачимо, людські недоліки і вади є незмінними. Жадоба наживи, заздрість і підступність, бажання помститися чи заволодіти чужим майном нікуди не зникнуть, навіть якщо й усім стане набагато ліпше жити. Тому техніку і технології

можуть використати для досягнення і таких корисливих, негідних цілей. Хоча, знову ж таки, потрібно розуміти, що техніка сама по собі є лише засобом, а не метою. Вона не покликана робити людину щасливішою чи розумнішою, а є лише тим знаряддям, винятково вміле застосування якого може бути насправді корисним для людини, подібно як ніж є корисним у руках хірурга, а не вбивці.

Така неоднозначність техніки засвідчує, що процес становлення і розвитку тих чи інших науково-технічних інновацій не є однозначним і позбавленим деякою мірою парадоксальності. У статті «Десять парадоксів техніки» (Techné: Research in Philosophy and Technology, 2010), наведеній далі, Ендрю Фінберг виявляє низку парадоксів, пов'язаних зі створенням, використанням і призначенням техніки.